H. Balthazar

DE SOCIALISTISCHE INTERNATIONALE

DE LONDENSE DEBATTEN IN 1940-1941

In zijn bittere memoires schrijft Wenzel Jaksch dat Londen in de eerste helft van de Tweede Wereldoorlog het belangrijkste werkhuis was van Europese vredesprojekten (1). Honderden politiek geëngageerde emigranten vormden er ballingschapsregeringen, -partijen, komitees en diskussiegroepen. Men zocht houvast en nieuwe perspektieven. Er werd geïntrigeerd en gespekuleerd op de afloop van de oorlog en op het gedragspatroon van de grootmachten. Velen zijn na de oorlog in nieuwe politieke machtssituaties geraakt. Voor even zoveel anderen was de Londense tijd de laatste illuzie. Alles bijeen is het een merkwaardige puzzel waarbij elk stuk een deel politieke realiteit van ongewone dimensie vertegenwoordigt. Deze puzzel is in zijn totaliteit nog niet tot een koherent geheel gebracht. De geschiedenis van al deze emigrantengroepen en de implicaties ervan op het oorlogsverloop en vooral op de naoorlogse tijd kan nochtans een rijke bijdrage worden tot inzicht in de problematiek van de nieuwste tijd.

Dit artikel wil een aanloop zijn om de onderzoeksproblemen van een algemene geschiedenis van de emigrantengroepen vast te stellen. Deze problemen zijn niet gering. Buiten Londen waren er andere centra van intense aktiviteit, in de V.S.A., Zwitserland, Zweden, Mexico, Argentinië. Het vinden en bepalen van alle agerende groepen en personen, hun publikaties, konferenties en korrespondentie, de onderlinge relaties en spanningen, de mate van invloed op de oorlogskabinetten en op de politieke rekonstruktie na 1945 : ziedaar een niet restriktieve inventaris van het onderzoeksveld. Hier wil ik het houden bij Londen in de twee eerste oorlogsjaren en meer specifiek nog bij de debatten,

---

(1) W. JAKSCH, *Potsdam 1945 ou l'histoire d'un mensonge*, Parijs, La Table Ronde, 1966, p. 195. Jaksch is een Sudetenduitser, die in 1929 socialistisch parlementslid werd te Praag. Op de vlucht sinds München nam hij een prominente plaats in onder de socialistische emigratie. In 1953 werd hij lid van de Bondsdag voor de S.P.D. in West-Duitsland.

die zijn ontstaan rond het lot van de Socialistische Internationale. Er is een dubbele reden. Jaksch heeft, meen ik, gelijk wanneer hij beweert dat Londen het voornaamste centrum van politieke plannenmakers was. Dit is evident omdat te Londen de meeste erkende ballingschapsregeringen gekoncentreerd waren. Dit werd een attraktiepool voor vele groepen, die in en rond deze regeringen een invloed wilden verwerven. Sterkst gestruktureerd en meestal ook het talrijkst waren de socialistische groepen. Daarenboven is het zo dat zeer belangrijke eerstehandsbronnen voor deze groepen beschikbaar zijn. Er is het prachtige archief van de Engelse *Labour*-partij, waaruit ik voor deze studie reeds heel wat materiaal heb gebruikt (2). We zijn voor wat Londen betreft ook vrij goed geïnformeerd door het ontzaglijk groot aantal brochures die in Engeland werden uitgegeven (3). Er zijn ook op dit terrein van socialistisch optreden reeds enkele interessante monografieën gepubliceerd, vooral dan voor wat de Duitse groepen betreft (4). Tenslotte is er het Camille Huysmans-archief te Antwerpen. Kwantitatief en kwalitatief is dit archief voor de Londenperiode van een ongeëvenaard belang. Specifiek voor dit onderwerp is het een eersterangsfonds omdat Huysmans vanaf juli 1940, gedurende gans de oorlog en dan nog in de jaren 1945-1946 een zeer centrale rol heeft gespeeld in de veelzijdige kontakten, die onder socialistische groepen tot stand kwamen. In afwachting van een meerdelige Huysmansuitgave waar zijn persoonlijk optreden vollediger zal belicht worden, is deze bijdrage aldus een eerste oriëntatie uit dit voorlopig nog zeer rudimentair geordend archief (5).

Lang voor het uitbreken van de oorlog was het duidelijk geworden dat de Socialistische Internationale geen krachtige eenheid kon brengen in de verscheidenheid van partijen en tendensen. De generatie, die het werk had heraangepakt na de Eerste Wereldoorlog was en werd getraumatizeerd door een stijgend aantal krisissymptomen waarvoor iedereen vanaf de eigen situatie naar een onmiddellijk en pragmatisch antwoord zocht. Al bleven emotionele solidariteitsbanden en regelmatige kontakten bestaan, toch konden de topleidingen minder en minder tot een slagvaardige en gekoördineerde strategie

---

(2) *Archief van de Labour Party* (*ALP*), Transport House, Smith Square, London SW 1.

(3) Een zeer nuttig ingangspunt vormt het Fonds-Heyse op het *Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* (Brussel).

(4) Zie vnl. : L.J. EDINGER, *Sozial demokratie und National-sozialismus. Der Parteivorstand der SPD im Exil 1933-1945*, Hannover, 1960. B. GROSS, *Willi Münzenberg. Eine Politische Biographie*, Stuttgart, 1967 (Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, nr. 14-15). K. KLIEM, *Der Sozialistische Widerstand gegen das Dritte Reich, dargestellt an der Gruppe « Neu Beginnen »*, Marburg, 1957. W. LINK, *Die Geschichte des Internationalen Jugendbundes (I.J.B.) und des Internationalen Sozialistischen Kampfbundes (I.S.K.). Ein Beitrag zur Geschichte der Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik und im Dritten Reich*, Meisenheim/Glau, 1964. E. MATTHIAS, *Mit dem Gesicht nach Deutschland, Eine Dokumentation über die Sozialdemokratische Emigration. Aus dem Nachlass von Fr. Stampfer*, Düsseldorf, 1970. G. PLUM, *Volksfront, Konzentration und Mandatsfrage. Ein Beitrag zur Geschichte der SPD im Exil, 1933-1939*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 18e fig., 4, 1970, pp. 410-442. W. ROEDER, *Die deutschen Sozialistischen Exilgruppen in Grossbrittanien, 1940-1945*, Hannover, 1968.

(5) De stukken met verband tot ons onderwerp uit het Huysmansarchief (*ACH*) werden gegroepeerd in twee grote reeksen : d en f.

komen. De aanpak van de ekonomische krisis, de vraag van eenheidsfront met kommunisten, de houding tegenover de fascistische regimes, de Spaanse burgeroorlog, de situatie in Midden- en Oosteuropese landen..., het waren zovele vraagstukken waarvoor men in concreto geen gemeenschappelijke konklusies kon vinden. Deze lange periode van politieke invaliditeit op supranationaal niveau zou in grote lijnen ook de gesprekken in oorlogstijd beïnvloeden. De belangrijkste uitgangsvraag werd trouwens : bestaat er überhaupt nog een Internationale ?

De onoplosbare krisis van de Socialistische Internationale was overduidelijk op de vergadering van het Bureau, 14 mei 1939 (6). Louis De Brouckère en Friedrich Adler namen ontslag als voorzitter en sekretaris. Op 17 juni kwam men nog even samen, o.m. om de Nederlander J.W. Albarda als nieuw voorzitter te verkiezen (7). De opvolging van F. Adler bleef nog hangend en zou trouwens onopgelost blijven (8). Een allerlaatste keer werd te Brussel plenair vergaderd van 23 tot 26 februari 1940 met afgevaardigden van 19 partijen. De Skandinaven waren slechts gekomen op voorwaarde dat de bijeenkomst niet openbaar werd aangekondigd en de besprekingen vertrouwelijk en zuiver informatief verliepen. De laatste normale zitting van het Bureau ging door op 3 april 1940. Men stemde er een één mei-manifest waarvan J. Braunthal de absolute vaagheid in bittere bewoordingen omschreef als laatste regels in zijn historiek van de Internationale (9).

In feite was er nog een vergadering van het Bureau voorzien op 26 en 27 mei 1940 te Brussel (10). Op de dagorde stonden, naast de organizatorische en financiële perikelen, de verkiezing van de sekretaris en de bespreking van het kommissierapport voor het uitwerken van een Europees rekonstruktieprogramma na de oorlog (11). Op 6 mei kwam het bericht dat de vergadering niet te Brussel, maar te Parijs zou doorgaan. Dit was o.m. reeds te wijten aan de Engelsen, die Brussel als vergaderplaats te gevaarlijk vonden. Na 10 mei werd de situatie helemaal verward. Adler kreeg een Frans paspoort en probeerde in de kantoren van *Le Populaire* te Parijs de kontakten enigermate in stand te houden. Op 22 mei kwam er het telegram van Gillies toe : *We consider meeting International Executive Saturday cancelled* (12). Daags nadien werd de verdaging sine die aan iedereen bekendgemaakt. Het was het laatste reguliere kontakt.

F. Adler bereikte de V.S.A. en liet van daaruit niets meer van zich horen.

---

(6) J. BRAUNTHAL, *Geschichte der Internationale*, Hannover, J.H.W. Dietz, 1963, bd. 2, p. 513.

(7) J.W. ALBARDA trad in september 1939 in de regering en nam ontslag als voorzitter. C. Huysmans nam de taak over (mandaat bekrachtigd op 23 feb. 1940).

(8) *ACH*, f 126/253. De niet-opvolging van Adler stelde een aantal problemen van materiële aard (huur bureau, beheer fondsen, bestemming archieven), die eveneens onopgelost bleven.

(9) J. BRAUNTHAL, *Geschichte der Internationale*, p. 514.

(10) *ACH*, d 48, circulaire Adler aan leden B.S.I., 22 april 1940.

(11) Zetelden in deze kommissie : Philip Noël-Baker, Léon Blum, Camille Huysmans, Finn Moe, Koos Vorrink en Friedrich Adler.

(12) *ALP*, Int. dept., corr. 40-45, f. G-I.

Tijdens een ontmoeting met het nationale komitee van de Amerikaanse socialistische partij had hij verklaard *that the labour and Socialist International is no longer in existence, since the great majority of its component parties no longer function legally and cannot provide satisfactory representatives for an international association* (13). Adler zelf verzaakte dus blijkbaar aan alle investituurrechten. Formeel trouwens was hij sinds 1939 ontslagnemend en had hij alleen nog de lopende zaken afgehandeld. Ideologisch geloofde hij nog minder in de mogelijkheden van een gestruktureerde Internationale in oorlogstijd. We gaan hier voorlopig niet verder op in omdat dit meer van belang is geweest voor de akties en opties van emigrantengroepen in de V.S.A.

Enigszins anders ging het er aan toe in Engeland dat als oorlogvoerend land in 1940 de enige toevluchtsbasis werd in Europa. Met betrekking tot alle internationale aangelegenheden was in het centrale *Labour Party*-apparaat een internationaal departement werkzaam dat onder kontrole stond van een subkomitee van het nationale partijbestuur. Alhoewel traditioneel de *Labour* nooit erg internationalistisch was opgetreden, was de belangstelling voor internationale problemen en kontakten toch steeds zeer intens geweest. Topfiguren van de partij zetelden in het subkomitee en die aktieve belangstelling nam uiteraard toe naarmate de oorlogsdreiging groeide. Als kollektor van inlichtingen en adviezen en als eerste kontaktpunt voor socialistische emigranten werd het internationaal departement een kern van groot politiek gewicht. In deze decisieve periode was William (Willie) Gillies permanent sekretaris van het *International Department* geworden (14). Gillies had nooit een politieke eersterangsrol gespeeld, maar hij had een zeer lange ervaring van internationale kontakten achter zich. Hij was een hard en stijfkoppig werker en zijn opvattingen behoorden nu niet precies tot deze van de linkerzijde. De oorlogstijd gaf daarenboven aan de mensen van het partij-apparaat veel meer beslissingsmacht dan in normale tijden. De grote koalitie in de regering slorpte veel energie en aandacht op van de meeste leiders. Aan de basis was het eveneens veel rustiger omdat de verkiezingsstrijd werd lam gelegd en omdat de rebellen van de linkerzijde vrij veel invloed verloren hadden sinds het bekend worden van het non-agressiepakt tussen Duitsland en Rusland (15). Dit betekende dat Gillies persoonlijk een grote verantwoordelijkheid zou opnemen in het verloop van de internationale kontakten tijdens de oorlog. Zeer dikwijls kwam het tot harde botsingen maar zijn positie was te onmisbaar en te onaantastbaar. Veel emigranten hadden trouwens een morele schuld in te lossen omdat via Gillies de eerste hulpakties tot stand kwamen, verlenen van visa en referenties,

---

(13) Opgenomen in *The Call* (orgaan Am. Soc. partij) van 30 november 1940 en geciteerd in een nota over de Internationale, die ca. juli 1941 *Private and Confidential* aan het *Labour*-partijbestuur werd rondgestuurd (*ALP*, Int. dept., corr. 40-45).

(14) In het subkomitee zetelden verder: George Dallas (voorzitter van het nationaal executief partijbureau), Hugh Dalton, A.J. Dobbs, Philip J. Noël-Baker, Jim S. Middleton (algemeen partijsekretaris), Harold J. Laski, George Lathan, James Walker.

(15) G.D.H. COLE, *A Short History of the British Working class Movement*, Londen, 1948, pp. 461-463.

onderdak, financiële ondersteuning (16). In deze kontekst wordt het begrijpelijk dat men vanuit het *International Department* niet happig was om op mondig politiek vlak met de emigrantengroepen te dialogeren.

Begin juli kwamen dan toch enkele kontakten tot stand. In strikt vertrouwelijke sfeer wilden prominente leden van het *Labour*-executief representatieve socialisten van Noorwegen, Denemarken, Nederland, België, Frankrijk, Polen en Tsjechoslovakije ontmoeten voor een uitwisseling van informatie en indrukken (17). Op 13 juli 1940 zou de eerste vergadering doorgaan in Saint-Ermins, dit enorme hotel vol victoriaanse waardigheid waarin de volgende oorlogsjaren verder alle topontmoetingen plaatsvonden. Van Belgische zijde werden toen C. Huysmans, Max Buset, Isabelle Blume en Joseph Saxe uitgenodigd. In totaal waren er 21 invitaties (18). Zoals verwacht zocht W. Gillies het te houden bij zeer vage afspraken. Er kon geen sprake zijn van een vaste, noch voorlopige organizatie van een internationaal sekretariaat. Wel konden min of meer regelmatig konsultaties georganizeerd worden in de schoot van de *Labour* met vertegenwoordigers uit de landen, die in oorlog waren met Duitsland. Er was dus een dubbele beperking : geen vaste organizatie en een welbepaalde keuze van de gesprekspartners.

Wie op dat ogenblik zonder twijfel grotere plannen koesterde was C. Huysmans, die sinds 26 juni 1940 te Londen was aangekomen in een klein gezelschap van linkse socialisten, syndikalisten en joodse diamantairs. De rol, die Huysmans als sekretaris van de Internationale had gespeeld tijdens de Eerste Wereldoorlog had een diepe indruk nagelaten, niet in het minst op zijn eigen persoonlijkheid. De allusie op deze periode komt in zijn korrespondentie permanent naar voor. Sinds verschillende jaren was hij daarenboven in nauw kontakt geweest met tientallen anti-fascistische en joodse vluchtelingen. Antwerpen was één van de belangrijkste centra geworden van anti-nazipropaganda en hij had daarbij persoonlijk als burgemeester een stimulerende rol gespeeld (19). Zijn nauwe relaties met joodse diamantairmiddens bezorgden hem daarenboven als emigrant te Londen onmiddellijk een financieel onafhankelijke positie, hetgeen een niet te onderschatten vrijheid van handelen impliceerde. Tenslotte had hij in september 1939 Albarda opgevolgd als voorzitter van de Internationale. Het waren allemaal argumenten, die hem er toe aanzetten een effektieve rol op te nemen, te meer nog omdat Adler als sekretaris was afgetreden. *Croyez-moi*, schreef hij op 30 juli 1940 aan Gillies, *il ne faut pas que l'on dise plus tard que nous avons étranglé en douceur la Deuxième*

---

(16) Zie o.m. de korrespondentie rond het mogelijk oprichten van een *House of Hospitality for Central European Socialists* rond midden 1939 (*ALP*, Int. dept., corr. 40-45, R-Soc., f. 21).

(17) *ACH*, d 48, W. Gillies aan C. Huysmans, 5 en 26 juli 1940.

(18) Noorwegen : Oscar Torp (partijvoorzitter) en Terje Wold, Denemarken : B. Møller, Nederland : J.W. Albarda, Frankrijk : Henri Hauck, Marthe en Louis Levy, Polen : Adam Ciolkosz (partijsekretaris), Jan Stancyk, A. Adamczyk, H. Liebermann, Tsjechoslovakije : Jan Necas, Rudolf Bechyne (vice-premier), Joseph Belina (Tsjechen), Jan Becho (Slovaak), Wenzel Jaksch en R. Reitzner (Sudeten).

(19) H. BALTHAZAR, *C. Huysmans en Duitsland 1936-1940*, pp. 171-209 in : *Bijdragen tot het Huysmansonderzoek*, Antwerpen, 1971.

Internationale. Je l'ai maintenue en vie pendant la guerre de 1914 à 1918. Je la maintiendrai en vie, je l'espère, pendant cette nouvelle épreuve et je ne permettrai à personne de l'empêcher de vivre, dût-elle vivre modestement (20). Men kon moeilijk aan Huysmans het zwijgen opleggen. Het kwam er voor Gillies dan ook op aan een aanvaardbare modus vivendi te bereiken waarbij Huysmans inderdaad een koördinerende rol kon opnemen zonder als zodanig een Internationale te creëren. Huysmans zelf liet inmiddels geen gelegenheden voorbijgaan om in de buitenwereld de Internationale te vertegenwoordigen. Er bestond in elk geval briefpapier met de hoofding *C. Huysmans, Chairman of the Second International*. Als zodanig ook stuurde hij op 28 september 1940 een telegram aan president Roosevelt met een vraag voor interventie van de V.S.A. ten voordele van Léon Blum (21). Het was een dubieuze situatie, die aan verschillende zijden ergernis en verwarring verwekte.

Hoe sterk nochtans Huysmans ook op zijn titels van eerstaanwezend internationalist bleef staan, toch zouden zijn standpunten een ernstige wijziging ondergaan. Uit een lang en zeer belangrijk schrijven van februari 1942 licht ik volgende passus om de grondlijn van dit gewijzigd standpunt te illustreren :

> *... My conviction of to day is not the result of impulsive abstraction ; it is the conclusion of a deceived socialist who is convinced now that the German nation is infected by the spirit of violence, — that this German nation will follow obediently and heartfully Mr. Hitler as long as he may be able to speak as a victorious man, — that, if he could remain victorious, the great majority of the German nation would consider him as a national hero, even if he destroys liberty, even if he murders all people around him, even if he makes a Europe of one Herrenvolk and numerous slave countries. For this reason, I am thinking very strongly that I was in error twenty years ago, and that I should be a poor socialist spirit if I took the risk to be deceived a third time* (22).

In een totaal andere geestesgesteldheid was Huysmans in Londen aangekomen. Vrij vlug nochtans kwam hij tot restriktieve opinies over de mogelijkheden van internationale socialistische aktie. Voor gans de duur van de oorlog en ook nadien, wanneer hij het mandaat kreeg om met de heropgerichte partijen het internationaal leven te herstellen, bleef hij onverbiddelijk wantrouwig tegenover de duitssprekende socialisten of althans sommigen onder hen. Van waar kwam die nieuwe invloed op Huysmans' opvattingen ? Laat ons de ronde doen van andere personen en groepen, die in 1940-1941 belangstelling hadden voor het struktureren van internationale kontakten.

Oskar Pollak begon in januari 1941 met het rondsturen ter ondertekening van een basistekst met het oog op de oprichting van een *International Labour Club* (23). De tekst was vrij algemeen van inhoud en beklemtoonde dat het niet in de bedoeling lag een politieke organizatie op te bouwen. Veel schot

---

(20) *ACH*, d 48, C. Huysmans aan Gillies, 30 juli 1940.
(21) *ACH*, d 48, telegram Huysmans aan Roosevelt, 28 sept. 1940. Tussen augustus en oktober werd over dit alles een zeer drukke korrespondentie gevoerd.
(22) *ACH*, d 51 a, Huysmans aan Gillies, 13 februari 1942.
(23) Pollak was de voornaamste vertegenwoordiger van het *Londener Bureau der österreichischen Sozialisten*.

scheen er niet in te zitten. Half februari schreef Pollak : *L'Affaire du Club marche comme la démocratie, c.-à-d. très lentement...* (24).

Op dat zelfde ogenblik begon de *Fabian Society* aan een zelfde initiatief : *As a new development of our activities we are about to set up an International Bureau... One of the first tasks... will be to get together representatives of all the various European Socialist groups at present in this country* (25). In het kader van dit plan was J. Belina (Tsjechoslovakije) uitgenodigd om op 24 februari een lezing te houden.

In de Engelse linkerzijde was men vanzelfsprekend ook uiterst aktief in dit debat over internationale socialistische samenwerking. In *Left News* van mei 1941 kwam voor het eerst de gedachte aan een vrij en internationaal socialistisch forum naar voor (26). *Left News* had reeds een belangrijke traditie van linkse aktie en beïnvloeding achter zich. De *Left Book Club*, die in 1935 was opgericht geworden met figuren zoals Victor Gollancz, Harold Laski, John Strachey en Stafford Cripps was in die woelige jaren uitgegroeid tot een intens kontaktpunt van een linkse intellektuele levensstijl. In 1939 — het hoogtepunt voor het afsluiten van het non-agressiepakt tussen Duitsland en de Sovjetunie — had de klub 75.000 leden en meer dan 1200 lokale afdelingen (27). Gollancz bleef als uitgever ook in de oorlogsjaren een spil van dit milieu dat uiteraard in nauw kontakt kwam met socialistische emigranten. Gollancz wou naar buiten toe een diskussie op gang brengen, die kon leiden naar een gemeenschappelijke formulering van socialistische vredesobjektieven. In zijn motivering kwam het woord Internationale als zodanig niet voor. Zijn gedachtengang lag in de lijn van de bekende opvattingen in de linkerzijde. Men was er bang voor de integratie in een politiek en ekonomisch systeem dat zij ten gronde kontesteerden. De oorlog verhoogde dit gevaar op integratie omdat de ganse arbeidersklasse en de ganse struktuur van de arbeidersbeweging zich mee moest inschakelen in de oorlogsinspanning. Het winnen van de oorlog werd immers primair gesteld. De dominerende invloeden van Britse regering en *establishment* konden in deze situatie hun politieke objektieven doordrukken. Voor Gollancz kwam het er aldus op aan in dezelfde kadans socialistische vredesobjektieven te stellen tegen deze van een Churchill of een Lord Halifax. De vraag echter was : welke zijn deze socialistische objektieven ? Buiten immers de vrij algemene consensus over de inhoud van een socialistische orde was er in termen van een konkreet plan niets dat politiek dienstbaar kon zijn. Een tijdlang had men gesproken over en gehoopt op de revoluties van de Europese volkeren tegen Hitler. Gollancz had ervaren dat deze hoop op

(24) *ACH*, d 48, O. Pollak aan C. Huysmans, 21 jan. 1941, id. 12 feb. 1941.

(25) *ACH*, d 48, *Fabian Society* aan C. Huysmans, 19 feb. 1941.

(26) V. GOLLANCZ, *International Socialist Forum, The left News*, mei 1941, pp. 1708-1710.

(27) *The Left Wing Intellectuals between the Wars, Journal of Contemporary History*, vol. 1, nr. 2, 1966. — Vooral het artikel van Samuel STUARTS over de *Left Book Club* geeft goed de atmosfeer van dit linkse milieu weer. Andere facetten van de Engelse linkerzijde in de dertiger jaren zijn briljant belicht door Ben PIMLOTT, *The Socialist League* ; *Intellectuals and the Labour Left in the 1930, Journal of Contemp. Hist.*, vol. 6, nr. 3, 1971, pp. 42-48.

een ideologische krachtproef een luchtkasteel was geweest. Tegen de vliegtuigen en Gestapo's van Hitler werd de eerste vitale noodzaak op ditzelfde terrein superioriteit te verkrijgen. Hij had het nochtans tegen deze tendens, die uitsluitend deze praktische noodzaak in de belangstellings- en aktiesfeer wou opnemen. Op het ogenblik dat de militaire situatie zou omslaan, zag Gollancz een reële kans op revolte tegen Hitler. En dan moest een positief en konkreet programma klaar staan.

Julius Braunthal, de vroegere adjunkt van Adler in het Oostenrijkse partijbureau vóór de *Anschluss* en uitgever of mede-uitgever van *Die Arbeiter-Zeitung*, *Das Kleine Blatt* en *Der Kampf*, kreeg de opdracht om in *Left News* dit *International Socialist Forum* als regelmatige bijlage op punt te stellen. Braunthal kreeg aanvankelijk een belangrijk advieskomitee bijeen (28) : Engeland, Harold J. Laski ; België, Louis De Brouckère, oud-voorzitter van de Internationale ; Frankrijk, Louis Lévy, oud-redakteur van *Le Populaire*, van 1926 tot 1939 bureaulid van de S.F.I.O. ; Polen, Lydia Ciolkosz, bureaulid van de Poolse Socialistische partij, fraktieleidster van de socialistische groep in de gemeenteraad van Tarnov ; Duitsland, Hans Vogel, na het overlijden van Otto Wels de belangrijkste pretendent voor het leiderschap van de S.P.D., Richard Löwenthal van de *Neu Beginnen* groep; Oostenrijk, Oskar Pollak, oud-uitgever van *Die Arbeiter-Zeitung* en later van de illegale *Der Sozialistische Kampf*.

De eerste programmaverklaringen van de nieuwe groep werden gepubliceerd in *Left News* van juni 1941 met bijdragen van J. Braunthal, H. Laski en L. De Brouckère (29). Alleen Braunthal kwam met een uitgesproken stelling naar voor om de Internationale tot gezaghebbend orgaan weer op gang te brengen. Tegen het pure legalisme van zij, die elk bestaansrecht van de Internationale in oorlogstijd betwistten, stelde Braunthal een pragmatisch standpunt voorop. Indien men de morele en effektieve autoriteit van een aantal ballingschapsregeringen erkende, dan was de erkenning van de Internationale ook mogelijk. Vermits men onder fascistische overheersing geen stem kon laten horen, verwachtte men aktie vanuit de vrije wereld. H. Laski keerde zich tegen het koncept van officieuze vergaderingen met een internationaal groepje socialisten onder de strenge auspiciën van de *Labour*. Zonder uitstel wou hij een studiekommissie voor organizatorische problemen tot stand zien komen als voorbereiding van een heringerichte Internationale. Die nogal vage tussenstap moest voor Laski enkele fundamentele moeilijkheden omzeilen, die steeds als contra-argumenten werden aangehaald : de ideologische versplinteringen onder emigrantengroepen en de onzekerheid over reakties en nieuwe opvattingen in de bezette wereld. De Brouckère hield het bij een optimistische analyse, die de teloorgang van de Internationale herleidde tot een kwade groeikrisis, die met accidentele moeilijkheden te kampen had. Een precies standpunt voor een onmiddellijke herinrichting nam hij evenwel niet in. J. Braunthal had

(28) J. BRAUNTHAL, *International Socialist Forum, The Left News*, mei 1941, p. 1711.
(29) *International Socialist Forum*, in *The Left News*, juni 1941, pp. 1767-1772.

op 23 mei 1941 W. Gillies op de hoogte gebracht van het initiatief : *I hope that also you will find the setting-up of the I.S.F. a useful idea. In some way the spiritual ground for a revival of the International must be prepared* (30). Gillies was helemaal niet entoesiast en zocht ogenblikkelijk een aantal mensen van hun steun aan het initiatief af te brengen. *Il paraît que le Labour Party est inquiet au sujet de l'initiative de Braunthal. Je crois que tu ferais bien de voir Gillies à ce sujet,* schreef Huysmans aan De Brouckère (31). Lydia Ciolkosz gaf gehoor aan de verwittiging en verliet het advieskomitee. Huysmans zelf had vrij kategoriek geweigerd een artikel in Braunthals tribune te schrijven (32). Dit antwoord van Huysmans was merkwaardig. Al deze literatuur over de Internationale dient tot niets, beweerde hij. Zij, die hier vertoeven moeten illegale strijdorganen in hun land op de been helpen brengen en zo'n werk doen ze vanzelfsprekend diskreet. Het was misschien het slechte humeur omdat Braunthal reeds op straat kwam met een initiatief dat Huysmans zelf sinds verschillende maanden aan het opzetten was. Maar wellicht stak er meer achter. Er waren andere invloeden aan het werk, die zeer bepalend zouden zijn voor de betrekkingen onder de socialisten in Engeland en zowel Huysmans als Gillies hadden toen gekozen aan welke zijde zij het zouden opnemen.

Hier zijn we aan een vitaal kernpunt van de oorlogsdebatten in socialistische middens. Hierboven reeds werd in de redenering van Gollancz verwezen naar de uiteenlopende opties over een socialistisch optreden in oorlogstijd. Breed gesteld was de vraag of deze oorlog in essentie een ideologisch konflikt was dan wel een militair-politiek konflikt van naties. Konkreter ging het dan over de houdingen, die men moest aannemen t.a.v. de vele emigrantengroepen, die op ideologische en pragmatische gronden plannen smeedden voor de naoorlogse tijd. Scherpst vanzelfsprekend stelde zich het probleem van de Duitse, Oostenrijkse en Sudeten-Duitse groepen. Waren zij vijanden, lastposten of bruikbare gesprekspartners ? In de ontwikkeling van de oorlog, zeker na de intrede van de Sovjetunie in het geallieerde kamp, kwamen nieuwe problemen naar voor met de Tsjechische, Poolse en andere Oosteuropese groepen. Op een ander vlak, maar vergelijkbaar voor wat de politieke reflexen betreft, waren er de houdingen t.a.v. Spaanse en Italiaanse groepen. De analyse van gans deze problematiek is zeer moeilijk. Het is een smeltkroes van alle vraagstukken, die het internationaal socialisme emotioneel, ideologisch en pragmatisch hadden gekenmerkt en van invloed zouden zijn na 1945. Om het, zoals gesteld bij de aanhef van dit artikel, te houden bij enkele hoofdaksenten en hoofdakteurs, is het voorlopig belangrijk te weten wie de toon aangaf in de houding, die werd aangenomen tegenover Duitsland en de Duitsers zonder veel onderscheid van politieke preferenties.

Een eerste man van invloed was de Right Honourable Lord Vansittart, P.C., G.C.B., G.C.M.G., D. Litt., reeds voor de oorlog een topman in het

---

(30) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, G-I, f. 13, J. Braunthal aan Gillies, 23 mei 1940 + verdere korrespondentie.

(31) *ACH*, d 48, C. Huysmans aan L. De Brouckère, 31 mei 1941.

(32) *ACH*, d 51 a, C. Huysmans aan J. Braunthal, 17 juni 1941.

Foreign Office. Als auteur van *Black Record* (verspreid op 500.000 eksemplaren) en *Roots of the Trouble* was hij de promotor van een harde en ongenadige politiek ter vernietiging van het Duitse militarisme. *To be wrong once may be unlucky, to be wrong twice must be unwise, to be wrong thrice would be criminal* was zijn devies (33). Ik wil verder een tweetal van zijn stellingen citeren omdat zij een zeer diepe weerklank hadden op de vraagstukken, die in deze bijdrage aan de orde zijn. *There is no such thing as Hitlerism. It is only a projection of nationalism and militarism, conducted on a lower and more popular plane* (34). *... but many — including some who would prefer a "fresh and joyous" class-war to this one — have forgotten the ugly role of the German Left at the Stockholm Conference in the last War, its approval of the atrocious Treaty of Bucharest, its dark complicities in Weimar's failure. Trust no Germany till this one is gone for ever* (35). De mogelijkheid om het oorlogskonflikt ook als een ideologische botsing te zien werd in de stellingen van Lord Vansittart dus ten stelligste uitgesloten. Buitenlandse en militaire politiek moest in zijn ogen trouwens de facto gevoerd zo ver mogelijk buiten het bereik van partijpolitiek, zelfs van algemene kabinetspolitiek. Binnen- en buitenlandse politiek zijn niet te kombineren. De omstandigheden in acht genomen had Lord Vansittart grote aanhang en invloed, ook bij sommige *Labour*-leiders en ook bij sommige figuren uit de emigrantenwereld.

Wellicht de belangrijkste en meest intrigerende persoonlijkheid in dit midden was Walter Loeb. Zowel in het *Labour*- als in het Huysmansarchief zit een uiterst rijke korrespondentie van deze man, die zeker een aparte studie waard is. Hij werd geboren te Mannheim in 1895 en verliet Duitsland in 1910. Hoofdzakelijk in de V.S.A. en in Haïti deed hij grondige ervaring op in de bankwereld. In 1918-1919 was hij betrokken bij het werk van de Duitse wapenstilstands- en vredesdelegatie. Volgens zijn eigen verklaringen was hij vanaf 1919 aktief in de SPD te Frankfurt a/M (36). Op verzoek van de partij werd hij in 1922 voorzitter van de Staatsbank in Thüringen en in 1923 vice-voorzitter van de Staatsbank in Saksen. Van daaruit werd hij beheerder in tal van bedrijven met overheidsparticipatie of -steun en nam hij deel aan verschillende partijkommissies met sociaal-ekonomische bevoegdheid. Wanneer in 1924 de socialisten uit de regering van Thüringen traden gaf Loeb ontslag als bankvoorzitter. De nazi's namen hem als mikpunt van een schandaalcampagne, die voor het hoog gerechtshof van Weimar kwam. Hitler zelf nam toen te Weimar het woord op een meeting tijdens het proces. In 1929 kwam hij in konflikt met de SPD-leiding over het vraagstuk van de Duitse herbewapening. Naar eigen zeggen bleef hij verder aktief als publicist en spreker in linkse oppositiemiddens. Evenzeer bleef hij topmanager in de zakenwereld o.m. als afgevaardigde-beheerder van de Sager & Woernerstrassenbau G.m.b.H. waar ook de later zo

(33) Lord VANSITTART, *Roots of the Trouble*, Londen, Hutchinson & C°, 1940, p. 4.
(34) *Id.*, p. 31.
(35) *Id.*, p. 32.
(36) *ALP*, Int. dept., corr. 40-45, R-Soc., f. 17 - W. Loeb aan W. Gillies, 13 april 1942 + bijhorende stukken. Zie ook *World Biography*, L-Q, New York, 1948, p. 2846.

bekend geworden Todt in zijn dienst was. Zijn reputatie en zijn jood-zijn maakten hem in 1933 reeds tot emigrant. Hij verbleef zes jaar in Amsterdam als direkteur van de N.V. Revisa en kwam dan naar Londen. Op 10 juli 1941 schreef hij een merkwaardige brief aan Lord Vansittart met wie hij vrij vriendschappelijke en vertrouwelijke relaties had (37). In verband met optreden en aktie van Duitse socialistengroepen te Londen en ook met hogervermelde initiatieven van V. Gollancz en J. Braunthal was Loeb verontrust (38). Loeb was van mening dat een grondige militaire nederlaag van Duitsland de eerste en enige vereiste van het ogenblik was. Pas dan was een revolte in Duitsland mogelijk. Let wel : een revolte van wanhoop en bitterheid tegen de falende Hitlerbende, geen revolutie met voorbereide en afgelijnde socialistische inhoud. Aldus was het verspreiden van andere oorlogsdoeleinden dan deze van de Britse regering misleidend en te mijden. Loeb vroeg Vansittart morele en materiële steun om met een aantal vrienden een reeks goed opgezette en goed verspreide brochures uit te geven (39). Onder deze vrienden vermeldde hij markante Duits-socialisten. Dr. *Karl Herz*, oud-burgemeester van Berlijn, *Bernhard Menne*, oud-hoofdredakteur van de *Prager Mittag*, Dr. *Kurt Geyer*, oud-stafmedewerker van de *Vorwärts*, *Frits Bieligk*, oud-stafmedewerker van de *Leipziger Volkszeitung*. Zeker ook C. Huysmans behoorde toen reeds tot de intimi van Loeb, evenals W. Gillies, James Walker en een aantal andere *Labour*-prominenten (40).

Het plan van Loeb kreeg konkrete gestalte met de oprichting van de *Fight for Freedom, Editorial and Publishing Services, Ltd* (41). Zeer prominente figuren uit de emigrantenmiddens patroneerden dit initiatief dat vlug uitgroeide tot een bloeiende drukkingsgroep : Luis Araquistain (Spanje, oud-ambassadeur van de Republiek te Berlijn), Dr. Gustav Winter (Tsjechoslovakije), Adam Ciolkosz (Polen), M. Sluyzer en Jacob H. Oldenbroeck (Nederland), Konrad Nordahl (Noorwegen), C. Huysmans (België, ondervoorzitter van de beheerraad). Van Engelse zijde waren dat : James Walker (voorzitter van de beheerraad), Rennie Smith (sekretaresse), Mary E. Sutherland, John Brown, Charles Dukes, George Gibson, Will Lawther. De reeds vermelde Kurt Geyer was één

(37) *ACH*, d 51 a, W. Loeb aan Vansittart, 10 juli 1941, kopie.

(38) De voornaamste publikaties van Duitsers, die in 1941 pleitten voor een ander Duitsland dan het nazistische en voor een aktieve deelname van Duitse anti-fascisten aan politiek werk, noem ik hier pro memorie op : *The News Letter*, uitgave van de *Union of German Socialists*. Artikels van R. Löwenthal (*Neu Beginnen*-groep) in *Labour Discussion Notes* (van de *Socialist Clarity*-groep). Sebastian Haffner, *Offensive against Germany*, uitgeg. bij Secker & Warburg te Londen. Henrich Fraenkel, een pamflet tegen *Black Record* van Vansittart, uitgegeven met steun van de *Fabian Society*. Mary Saran, *European Revolution*, brochure uitgegeven door *International Publishing Company*.

(39) Hij vroeg £ 500, in hoofdzaak om een aantal émigré's-publicisten, die het financieel zeer moeilijk hadden, tegemoet te komen.

(40) *ACH*, f 126/146, Het werk van W. Loeb te Londen in 1940-41. *ALP*, Int. dept., corr. 40-45, R-Soc., f 17. Deze onvoorwaardelijke steun aan Loeb kwam scherp naar voor tijdens het konflikt met de *Socialist Clarity Group* (Austen Albu, P. Gardon Walker, W.N. Warley), die in hun *Labour Discussion Notes* van maart en april 1942 Loeb verdacht maakten als een totaal onbetrouwbare *turncoat* van het Socialisme.

(41) *ACH*, d 116, *Starting Act* en lopende korrespondentie van *Fight for Freedom*.

van de eerste auteurs in de nieuwe reeks (42). Geyer had vrij wat titels in de socialistische beweging. Hij was de zoon van Frits Geyer, die vóór 1914 de SPD van Saksen vertegenwoordigde in de *Reichstag*. Zelf was hij in de eerste wereldoorlog overgestapt naar de afgescheurde U.S.P.D. Tijdens de Spartakusbeweging in 1919 was hij voorzitter van een Arbeiders- en Soldatenraad. Op het kongres van Halle in 1920 opteerde hij voor de kommunistische partij, maar keerde in 1923 naar de SPD-stal terug en kreeg hij in 1924 de politieke hoofdredaktie van de *Vorwärts*, het centrale SPD-orgaan (43). In de emigratietijd vanaf 1934 tot mei 1940 leidde hij de uitgave van het SPD-weekblad *Neuer Vorwärts*. Het overstappen naar de stellingen van Loeb werd één van de eerste grote hoogtepunten in de konflikten binnen de Duitse emigratie.

We kunnen nu even terugkeren naar de formele reakties binnen de *Labour* sinds daar in juli 1940 een eerste en zeer vaag internationaal kontakt was tot stand gekomen. Op de jaarkonferentie van de *Labour* in juni 1941 had het *International Sub-Committee* van het nationaal partijbestuur een rapport ingestuurd waar de opvattingen van sekretaris W. Gillies duidelijk overwicht hadden. De tekst, die werd gestemd, gaf te kennen dat de Internationale niet meer bestond maar dat de partij nauwe sociale relaties zou in stand houden met representatieve leden van de Europese socialistische partijen, die als vluchteling in Engeland verbleven. Het terrein van deze kontakten was goed afgebakend : ... *with the object of giving advice which may be invited on special questions and the coordinating of such activities as may be necessary for the more effective prosecution of the War against Hitlerism and fascism* (44). Een ander kongresbesluit gold het uitgeven van een internationale bijlage in de *Labour Party Press Service* onder redaktie van een internationaal advieskomitee (45). Zo werden dus de kontakten met geallieerde socialisten min of meer vast gestruktureerd en in de kongresresoluties opgenomen. De typekonvokatie — onder hoofding van de *Labour* en getekend door W. Gillies — werd voor gans de duur van de oorlog : *The group of international friends who meet at St Ermins Hotel on the second Friday of each month under the chairmanship of George Dallas*... Twee maanden later kwam een bijna identische type-konvokatie klaar met deze termen : *The International Group which has been constituted with C. Huysmans as President*.... Dit betekende dat de pogingen van Huysmans toch ook met sukses bekroond waren en dat de internationale kontakten niet strikt voorbehouden bleven voor geallieerde partners

(42) Kurt GEYER, *Hitler's New Order, Kaiser's old Order*, Londen, Hutchinson / Fight for Freedom, februari 1942, 64 p.

(43) Volgens *Exact from letter from Hans Vogel to W. Gillies, dated march 8, 1941* (*ACH*, d 51).

(44) *ALP*, Int. dept., corr. 40-45, G-I, f. 16.

(45) *Id.*, f. 5. De samenstelling van de redaktie : W. Gillies, sekretaris ; BELGIE : J. Saxe, A. Wauters ; NEDERLAND : M. Sluyser ; TSJECHOSLOVAKIJE : J. Belina, G. Winter ; FRANKRIJK : H. Hauck ; NOORWEGEN : A. Ording ; POLEN : A. Ciolkosz, J. Szapiro.

van geakkrediteerde regeringen te Londen (46). Het betekende ook dat het internationaal socialistisch leven te Londen georganizeerd werd in een soort tweekamersysteem waarover vanzelfsprekend het laatste woord nog niet gevallen was. Wanneer Huysmans echter de vrije hand kreeg dan moet men dit zien in het licht van zijn (gewijzigde) opvattingen. Daarenboven werd zijn speelruimte in een protokol zeer precies vastgelegd (47). De verslagen van het Huysmanskomitee moesten konfidentieel blijven. De namen van de uitgenodigde leden mochten niet gepubliceerd worden. Er zou niet gestemd worden. De voorzitter (Huysmans) zou werken in de meest nauwe relatie en onder goedkeuring van de Britse *Labour*-partij. Het komitee zou een Brits sekretaris hebben (W. Gillies).

Het eerste hoogtepunt van diskussies over het lot van de Internationale was nu voorbij. Pas in juni 1944 zou de grote heropflakkering komen met een grote reeks konsultaties en incidenten waarvan een eerste resultaat de konferentie van Europese socialistische *partijen* werd, gehouden te Londen op 3, 4 en 5 maart 1945 (48). Dit vormt echter reeds een gans ander luik van de geschiedenis van de Internationale. De situatie in 1941 was nog totaal anders. De niet-Engelse medespelers stonden toen nog geïsoleerd. Er was grote onzekerheid over de afloop van de oorlog en er was nog amper een begin gemaakt met de vorming van koherente groepen. Het kontakt met illegale kernen in de bezette landen was nog vrijwel onbestaande. Een hele reeks persoonlijkheden was nog niet in Londen aangekomen. Een kort overzicht van de feitelijke situatie der verschillende socialistische partijen kan dit alles nog beter verhelderen (49).

De *Zweedse* en *Finse* partijen stonden beide onder een zekere Duitse druk. Er waren geen vertegenwoordigers in Londen. Met de Zweden kwam pas in maart 1943 terug kontakt tot stand. Eind mei hoorde men dat ook te Stockholm een internationale groep van demokratische socialisten was gevormd waar men werkte aan socialistische vredesobjekten en debatteerde over het politieke rekonstruktiewerk (50). Willy Brandt was sekretaris van deze groep (51). Van

---

(46) Circulaire dd. 8 aug. 1941 aan Socialisten *of good faith* waar gemeld wordt dat W.H. Green (voorzitter *National Executive Committee*), G. Dallas en W. Gillies samen met C. Huysmans de opdracht hebben om kontakt op te nemen voor het vormen van een internationale groep (gericht aan : L. De Brouckère (België), J.W. Albarda (Nederland), P. Krier (Gr.-H. Luxemburg), Necas, Nemec, Becko, Bechyne (Tsjechoslovakije), Lévy (Frankrijk), Torp (Noorwegen), Ciolkosz (Polen), Fraser (Nieuw-Zeeland), Locker (Palestina), H. Vogel (Duitsland), O. Pollak (Oostenrijk).

(47) *ACH*, d. 51 a.

(48) *ACH*, f 126/250-252.

(49) Als uitgangspunt neem ik een uitvoerige nota van het *International Department*, opgemaakt medio 1941 (*ALP*, Int. dept., corr. 40-45).

(50) Torsten Nilsonn aan J. Middleton, 16 maart 1943. In september 1943 kwam een delegatie Zweedse socialisten naar Londen voor besprekingen met het internationale komitee (*ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, Sp-Sw, f. 8).

(51) *Democratic Socialists' Peace Aims*, Stockholm, maart 1943, getekend door Martin Tranmael (Noorwegen), Gunnar Myrdal en Ole Jödal (Zweden), M. Karniol (Polen), J. Guesde (Frankrijk), Wilhelm Böhm (Hongarije), Bruno Kreisky (Oostenrijk), Ernst Paul (Sudeten), Frits Tarnow, Stefan Szende en Willy Brandt (Duitsland).

de Finnen wist men niet veel meer dan dat er in het najaar 1940 een scheuring in de partij ontstond. De Finse kwestie was overigens één van de netelige punten geweest waarover men het in de laatste bijeenkomsten van het Bureau van de Internationale moeilijk eens kon worden. Pas in het voorjaar 1942 hoorde men hoe de voornaamste vertegenwoordigers van de linkerzijde aangehouden waren en veroordeeld tot zware straffen van dwangarbeid (52).

Denemarken was bezet door de Duitsers en onder druk van de bezetter was de leiding van de partij afgetreden. Er waren geen vertegenwoordigers te Londen en de enige kontakten gingen via de transportarbeidersbond.

De *Noren* hadden hun regering te Londen waardoor vele prominente socialisten aanwezig waren, in het biezonder de partijvoorzitter Oscar Torp. Men was echter niet overgegaan tot het vormen van een Noors Socialisten-Komitee.

Met de *Zwitserse* partij waren er geen kontakten meer. Totaal omringd door de As-mogendheden was de Zwitserse vrijheid van woord en pers ten zeerste gekonditioneerd. Spaarzaam en pas in de loop van 1943 werd meer informatie uitgewisseld, vooral in de korrespondentie tussen E. Paul Graber en W. Gillies (53).

Van *Nederlandse* zijde waren vrij weinig leidende S.D.A.P.-ers in Londen en de voornaamsten waren minister (Albarda en Van den Tempel). Ze waren niet gegroepeerd.

Voor de *Fransen* was de toestand tragisch. De S.F.I.O. had een aantal krisismomenten doorstaan (54). In het begin van de jaren dertig was er de neo-socialistische afscheuringsbeweging in rechtse richting. Na het ontslag van de regering Blum in juni 1937 was een twee jaar lange agonie op gang gekomen met afscheuringen langs links van de Zyromski, en Pivert-tendensen (55). De schijnbaar finale klop kwam met de stemming van de Vichy-volmachten, waar nog 36 S.F.I.O.-afgevaardigden zich schaarden bij de 80 tegenstemmers. De partij scheen nog amper te leven rond de zeer grote en humane integriteit van Léon Blum. Bij de aanvankelijk weinig talrijke Franse socialisten in Londen was er daarenboven heel wat aarzeling. Velen stonden instinktief wantrouwend ten aanzien van een politieke autoriteit op initiatief van een generaal (de Gaulle). Anderzijds stemden alle bittere ervaringen tot een behoefte aan houvast. Dit verklaart de vroegere vorming van de Jean Jaurès-groep en wat later van het *Centre Syndical français* (56). Ook hier nochtans kwam de koherentie en het grotere politiek gewicht pas in de tweede helft van 1942 tot stand (57).

---

(52) W. Jaksch aan C. Huysmans, 6 maart 1942. Verslag, via Sovjetbron, over aanhouding van Kay Sandström en andere Finse socialisten (*ACH*, d 51a).

(53) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, Sp-Sw, f. 9. Een eerste officieel kontakt was de uitnodiging tot het bijwonen van het Zwitserse partijkongres op 4 en 5 september 1943.

(54) A. PHILIP, *Les Socialistes*, Parijs, 1967, pp. 72-76 en 96-100.

(55) D. NOEL-BAKER, *The Politics of Socialist Protest in France. The Left Wing of the Socialist Party, 1921-1939. The Journal of Modern Hist.*, XLIII, 1971, 1, pp. 2-41.

(56) *Groupe Jean Jaurès. Comité de liaison des socialistes français en Grande Bretagne* + korresp. van Marthe Lévy (*ACH*, d 48).

(57) Zie o.m.: *Two Men from Fighting France, The Daily Herald*, 19 aug. 1942 (over de aankomst van A. Philip en F. Gouin in Engeland).

De *Belgen* stonden er wel beter voor. Het aantal representatieve figuren was van bij de aanvang tamelijk belangrijk. Persoonlijkheden zoals L. De Brouckère, C. Huysmans, A. Wauters, M. Buset, I. Blume e.a. konden het malaisegevoel tegengaan. Daarenboven kwam van syndikale zijde veel steun en initiatief om ook op het politieke vlak het werk weer op te nemen. Op 8 juli 1940 hadden de transportarbeiders besloten tot de rekonstruktie van hun organizatie in het kader van de B.D.D.F.P. (*Belgian, Dutch, Danish, French, Polish*) *Central Worker's organisation* (58). In diezelfde maand namen de drie nationale sekretarissen van de Algemene Centrale (J. Verdonck, P. Fassin en J. Smets) het initiatief om politieke en syndikale vertegenwoordigers samen te brengen. Op 3 december 1940 kwam de politieke sektor alleen op gang met de stichting van de groep E. Vandervelde, die bij de aanvang een 70-tal B.W.P.-leden groepeerde (59). Ook hier ga ik niet verder op in, maar het is weer opmerkelijk dat pas later — in mei 1942 — aanvullende initiatieven op gang kwamen om de politieke representativiteit te officializeren. De vier bureauleden, wier mandaat door een partijkongres was bekrachtigd geworden (Buset, Spaak, Gailly, Wauters), namen toen het initiatief om naast de Vanderveldegroep een officiële partijkern uit te bouwen (60).

Van *Italië* was er in 1940-1941 nog weinig sprake. Het groeperen van de Italiaanse emigranten botste op de grootste moeilijkheden. Er waren een reeks kontakten gelegd met Gillies voor het vormen van een *Free Italy Movement*, maar het was moeilijk om tot een consensus te komen over het beginselprogramma. J.J. Marus schreef in maart 1941 aan Gillies: ... *there seems to be no possibility to get over the tragic fact that practically all politically minded Italians in Great Britain disagree among themselves on personal grounds* (61). In september 1941 kwam van Engelse zijde morele steun met de vorming van de *Society of Friends of Free Italy* onder voorzitterschap van Frederick Kenyon en David Ross, J.M. Trevelyan en Lord Wedgwood als ondervoorzitters. Een ander pluralistisch initiatief was de *Federazione Antifascista Italiana*, te Londen gesticht op 10 februari 1942. Van zuiver socialistische zijde werd het ook weer 1942 voor iets van de grond kwam. Op 28 maart 1942 werd de Filippo Turatigroep opgericht met de vergrijsde Piero Treves als sekretaris (62). Naast hem waren Luzzato, Gentili en Fano de voornaamste vertegenwoordigers van het Italiaanse socialisme. In oktober 1942 kwam dan uiteindelijk meer informatie binnen via Zwitserland over het reeds goed georganizeerde bestaan van een illegale socialistische partij in Italië zelf (63). Dit zou dan meteen meer politiek gewicht geven aan de Londense groep.

Zeer ingewikkeld was de toestand onder de *Spaanse* emigranten. Het was

---

(58) J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *L'An 40*. Brussel, 1971, p. 256

(59) *ACH*, f 117/41.

(60) Uitnodiging van A. Gailly, dd. 1 mei 1942: ... *je suis chargé de vous inviter à une réunion en vue de la constitution d'un parti socialiste en Angleterre* (*ACH*, d 51 a).

(61) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, I-L, f. 9.

(62) *ACH*, d 51 a, P. Treves aan Huysmans, 1 maart 1942.

(63) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, I-L, f. 13 — *Manifesto of the Italian Socialist Party in Italy. A call to civil disobedience*. Te Ticino in Zwitserland werkte een kontaktcel.

het resultaat van spanningen en scheuringen tijdens en na de burgeroorlog. Enkele hoofdlijnen van die konflikten moeten wel naar voor gebracht worden, indien men de Londense reflexen in de eerste oorlogsjaren wil begrijpen (64). Het laatste volledig regelmatig gehouden kongres was in juni 1932 met Fr. Largo Caballero als partijvoorzitter. In het bureau zetelden toen o.m. W. Carillo en Indiego Prieto. Na februari 1936 nam Largo Caballero samen met zijn aanhangers ontslag. Het nationaal komitee stelde in korrespondentie met de meeste regionale federaties een nieuw executief samen met Ramon Gonzalez Pena als voorzitter en Ramon Lamoneda als sekretaris-generaal. Het aftreden van Caballero als premier in mei 1937 en zijn vervanging door J. Negrin (eveneens socialist) bracht weer enkele veranderingen in het partijbureau. Nieuwe krisis eind 1937 met het konflikt tussen premier Negrin en Prieto, minister van defensie. Op het einde van de burgeroorlog was de situatie zo dat in Valencia een partijbureau zetelde onder leiding van Pena en Lamoneda (met steun aan Negrin) en dat in Madrid een ander executief zetelde gesteund door verschillende federaties en contra Negrin. Terwijl Pena-Lamoneda naar Parijs uitweken riep de Madrid-federatie nog een kongres samen om een nieuw bureau te benoemen. José Gomez Osorio werd toen voorzitter en Wenceslao Carillo ondervoorzitter. Samen met de ingewikkelde struktuur van de andere linkse tendensen in Spanje gaf deze situatie alle mogelijkheid tot verdere onduidelijkheid in de emigratie. Er speelden twee faktoren : enerzijds was er de enorme psychologische betekenis van de burgeroorlog in de mentaliteit van de ganse linkerzijde. Anderzijds waren er de politiek-strategische bedenkingen tegenover het niet gebonden Franco-Spanje. Begin juli kwam Lamoneda te Londen aan. Negrin was er reeds (65).

Na de kontakten met Gillies en Huysmans bleek toen geen sprake te zijn van een politieke hergroepering te Londen. Lamoneda vertrok nadien terug naar Mexico, waar zich een belangrijke koncentratie van Spaanse republikeinen ophield (o.m. Prieto). Persona grata in de optiek van Gillies (en Huysmans) was Luis Araquistain, die ambassadeur van de republikeinse regering te Berlijn was geweest. De reden was duidelijk. Araquistain handelde voorzichtig. In zijn redenering was de *Labour* in de eerste plaats regeringspartij. In elke vorm van organizatie die de *Labour* patroneerde kon een hard optreden van de Spaanse linkerzijde geïnterpreteerd worden als een provocatie van de Britse regering en aldus een aanmoediging zijn voor de Spaanse oorlogspartij om nu in de oorlog te treden. Araquistain werd dus niet toevallig beheerraadslid van *Fight for Freedom*, de hogervermelde organizatie van Loeb. Zoals voor de emigranten van de andere landen kwam er evenwel in de loop van 1942 meer beweging. In april 1942 kondigden N. Martin Cantal (federaal sekretaris van Granada), B. Duarte Ortiz (federaal sekretaris van Jaen), J. Rodriguez de la Riva (sekretaris van de *Juventud Socialista Unificada de Barcelona*) en R. Madrid Garcia (voorzitter van de *Agrupacion Socialista de Malaga*) de

(64) Steunend vooral op de nota's van W. Schevenels, W. Carillo, W. Gillies en L. Araquistain in *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, Sp-Sw, f. 2.

(65) *Id.*, f. 1, korresp. Lamoneda, Gillies.

vorming van een Spaanse socialistische groep aan (66). Ongeveer terzelfdertijd stichtte W. Carillo de *Grupo sindical de Trabajadores Espanoles en la Gran Bretana* met de bedoeling daar ook een kern van politieke aktie te maken (67). Op 6 september 1942 kwam dan een derde groep tot leven met Vicente Terradez als voorzitter (68). Zoals de eerste noemde ook deze zich *Partido Socialista Obrero Espanol - Agrupacion en Gran Bretana.* Men steunde zich op een mandaat van het Mexicaanse hoofdkwartier. De eerste groep stond rond Prieto, de tweede rond Lamoneda en Carillo scheen tussen beide te hangen.

Van de *Poolse* socialistische partij waren 17 leidende figuren te Londen, w.o. Adam Ciolkosz, de partijsekretaris. Hier was blijkbaar geen enkel probleem : vanaf het begin werden zij bij alle besprekingen betrokken, was er een sfeer van beleefde hartelijkheid met het *International Department* van de *Labour* en was er in de eerste oorlogsjaren geen sprake van splitsing. Ook konden zij als vrijwel de enigen bogen op mandaten, die in Polen zelf door het illegale centrale komitee bekrachtigd waren (69). Daarnaast was ook de *Bund* aktief (*General Jewish Workers Union of Poland*). De autoriteit van de *Bund* verhoogde nog met de aankomst in april 1942 van Szmul Zygielbojm, die ogenblikkelijk in de Poolse Nationale Raad werd opgenomen (70). Via Zygielbojm zouden de eerste berichten over illegale aktie en over de aan de gang zijnde uitmoording van joden verspreid worden in socialistische middens.

Minder eenvoudig weer was de toestand onder de *Tsjechische* emigranten. Na München nam de Tsjechische Sociaaldemokratische Arbeiderspartij ontslag uit de Internationale en ging men over tot de stichting van een Nationaal Tsjechische Arbeiderspartij, die een zeer kort leven leidde. De interne spanningen, die er het gevolg van waren, bleven doorwerken en werden aangevuld met specifieke problemen zoals het nationaliteitenvraagstuk, de spanningen met Polen en de binding met de Sovjetunie. In de regering-Benes, die in juli 1940 te Londen officieel erkend werd, zaten vier sociaal-demokratische ministers : J. Necas, F. Nemec, J. Becho en R. Bechyne (vice-premier). Minstens nog 15 andere representatieve figuren uit de partij verbleven te Londen. De al te grote onenigheden verhinderen vooralsnog een aktieve hergroepering. Best aanvaard in de kring van Gillies was Jozef Belina, die zich het felst keerde tegen de stijgende kommunistische invloed (71). Meest tragisch evenwel in dit Tsjechische tableau was de situatie van de duitssprekende

(66) *ACH*, d 51 a — *Al Secretariado de la Internacional Socialista Obrera*, Londres, 22-IV-1942. (Riep alle Spaanse socialisten aan met uitzondering van de aanhangers van Negrin).

(67) *ACH*, d 51 a, korr. Huysmans met Carillo en Araquistain, april-juni 1942.

(68) *Id.*, 6-XI-1942, officiële bekendmaking aan BWP te Londen.

(69) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, P., f. 11.

(70) *ACH*, d 51 a, A. Ciolkosz aan Huysmans, D 51 a. Zygielbojm overleed op 12 mei 1943, Cf. art. van Willy EICHLER in *Socialist Commentary*, vol. 9, nr. 1 juni 1943.

(71) J. Belina was de auteur van verschillende brochures over de rol van de Tsjechische arbeidersbeweging. *Czechoslovakia, Land of Freedom and Democracy* (1942, 32°, 64 p., voorwoord van W. Gillies). *Czechoslovak Labour fights on* (1943, 32°, 72 p., voorwoord van G. Dallas). *Czech Labour under German Rule* (voorwoord van D. Grenfell, M.P.).

groep. De Duitse Sociaal-Demokratische Partij van Tsjechoslovakije had het na München biezonder hard te verduren gehad. Een groot aantal partijmilitanten was naar Duitse koncentratiekampen afgevoerd. De vluchtelingen hadden ervaren dat zij in de tweede Tsjechische Republiek helemaal niet welkom waren. Steunend vooral op de Skandinavische, Belgische en Engelse zusterpartijen waren zij de politiek meest stuurloze emigranten geworden. In Engeland waren er zeker 1200 aanwezig, waaronder meestal sociaal-demokraten, die zich hadden georganizeerd als *Treugemeinschaft Sudetendeutscher Sozialdemokraten* met Wenzel Jaksch als zeer aktieve voorzitter. De konsolidatie en erkenning van de Tsjechische regering te Londen bracht hen opnieuw de (kleine) hoop een leefbaar communautair akkoord uit te werken (72). Nog in de aanloop van deze besprekingen kwam de eerste afscheuring onder impuls van Jozef Lenk en Jozef Zinner, leden van het partij-executief. Zij vormden de *Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei in der CSR-Auslandsgruppe* (18 oktober 1940). De motieven waren veelzijdig, de naam Sudetenduitsers zou een toegeving zijn aan de nazipartij van Henlein, er zou in anti-marxistische zin te veel gestreefd worden naar een vaag volkssocialisme, de stellingen van Jaksch zouden te pangermanistisch zijn... De minder uitgesproken, maar reële achtergrond betrof de modaliteiten van overeenkomst met Benes. In al zijn geledingen toonde de Tsjechische linkerzijde dus in 1940 reeds de dramatische tekenen van de politieke konfiguratie van Tsjechoslovakije na 1945.

Aan het einde van dit overzicht komen de *Oostenrijkse* en *Duitse* groepen, meest gekontesteerd, meest onderhevig aan splitsingen en meestal met de grootste energie betrokken bij initiatieven tot internationale bundeling. De Oostenrijkse Sociaal-demokratische Partij werd in de lente van 1934 ontbonden op een konferentie te Brno, vlak over de grens. De nieuwe partij, de Oostenrijkse Revolutionair Socialistische partij, werd in de illegaliteit voor een groot deel gedragen door een jongere generatie. Van de 13 bureauleden waren er elf in de V.S.A. en het was ook daar dat zich de centrale *Auslandsvertretung* op haar gezag beriep. Te Londen vormden Oskar Pollak en Karl Czernetz het *London-Bureau of the Austrian Socialists*. Samen met de door de *Trade Unions* erkende *Landesgruppe österreichischen Gewerkschafter in Gross Brittanien* ontwikkelden zij in de *Austrian Labour Club* een intense aktiviteit (73). In grote lijnen berustten de stellingen van deze groep op de overtuiging dat de militaire nederlaag van Hitler in Duitsland een revolutie op gang zou brengen waarna de Oostenrijkse massa's hun eigen revolutionaire regeringsorganen zouden vormen. Sterk steunend dus op een gezamenlijke Duitse aanpak wilden zij weliswaar de *Anschluss* ongedaan maken, maar tege-

---

(72) De bronnen over het Sudeten-Duitse vraagstuk zijn zeer omvangrijk. Hier is het alleen in zeer grote lijnen geschetst als verklaring van de eerste splitsingen. Zie : *Some facts Concerning the Sudeten Socialists* — Memorandum aan leden Soc. Intern., 1941 (*ACH*, d 48). *Czechoslovakia — Introductory Note*, 1941 (*ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, P, f. 7).

(73) De klub werd officieel geopend op 12 feb. 1942 met een gelegenheidstoespraak van C. Huysmans (*ACH*, d 51 a).

lijkertijd wars blijven van elke zweem van nationalisme (74). De facto reeds verdacht in de optiek van Gillies, Huysmans, Loeb en aanverwanten stond de groep in 1940-1941 reeds gekonfronteerd met centrifugale krachten naar links en rechts, die onder één of andere vorm naar eenheidsfront zochten. De andere optiek was immers dat Oostenrijk een bezet land was en dat de enige taak er in bestond in het geallieerde kamp de strijd opnemen en aldus als Oostenrijks Nationale groep (of regering) erkend te worden. Zo werkte de *Association of Austrian Social-Democrats in Great-Britain* (geleid door Heinrich Allina) samen met het *Austria Office* waar de Habsburgs-monarchistische tendens het sterkst was (75). Naar links toe was er de *League of Austrian Socialists in Great-Britain* met als voorzitster Marie Koestler, oud-parlementslid en uitgestoten door Pollak-Czernetz. De Koestler-groep werkte samen met het *Austria Centre* waar de kommunistische invloed overwegend was (76). Koestler, Allina en de niet-socialistische groepen vormden op 3 december 1941 de *Free Austrian Movement* (77).

Bijna ondoenbaar is het de situatie onder de Duitse emigranten in enkele lijnen te schetsen. In gans het uitgangspunt van dit artikel ligt trouwens de essentie van de konfliktstof. Het kan wellicht volstaan om formeel de organizaties in 1940-1941 duidelijk uiteen te halen. Zo het onomstootbaar is dat de ganse socialistische wereld onderhevig was aan krisis en scheuring, dan kwam zulks bij de Duitse socialisten het meest schrijnend tot uiting. In de emigratie waren zij ook het meest verspreid. Het was daarenboven een emigratie, die in volle organizatorische en doctrinaire verwarring was begonnen. De strijd om de representativiteit was er des te heviger door geworden. De sterkste aanspraak op een officiële investituur maakte de *SOPADE, Parteivorstand der Sozialdemokratische Partei Deutschland*, die in juni 1933 te Praag werd gevormd met de aldaar gekoncentreerde leden van het partijbureau (78). De vele andere groepen, die zich nadien vormden en telkens weer probeerden tot een strijdend eenheidsfront te komen werden door de *Sopade* dus nooit als gelijkwaardige partners beschouwd. De belangrijkste woordvoerder van de *Sopade*, Hans Vogel, bereikte samen met Erich Ollenhauer Londen eind november 1940. Zij organizeerden er dadelijk een koördinerende aktie (79). Na veel voorbereidende gesprekken werden zij dan in augustus 1941 door een delegatie van het *Labour*-partijbestuur ontvangen

---

(74) Zie o.m. *What we Want* en *The National Question* in *London-Information*, nr. 17, 15 sept. 1942 (halfmaandelijks orgaan, beurtelings in het Engels en in het Duits uitgegeven).

(75) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, A, f. 3. H. ALLINA, *Restoration of Austria*, Londen, Austria Office en The New Europe Publishing Co., 1942, 32 p.

(76) Cf. *Statement, League of Austrian Socialists in Great Britain*, gepolycop., dec. 1942, 5 p. (*ACH*, d 51 a).

(77) Beginselmanifest : *The Case of Austria*, Londen, The New Publishing Co., 1942, 32 p.

(78) PLUM (G.), *Volksfront, Konzentration und Mandatsfrage*, *op. cit.*, p. 417 e.v.

(79) Cf. *Germany — Monthly Reports by the Executive Committee of the Social Democratic Party of Germany*, voortzetting van de *Deutschland-Berichte*, die sinds 1939 te Parijs verschenen. Hun Londense brochure : *Firm our View — Firm our Aim — The Struggle of German Social Democrats against Hitler*, Londen, 1941.

to tell quite openly and friendly what they had on their hearts, their opinion over the situation in Germany, the development of the opposition, if the opposition is growing to activity, what about the possibility of a revolution against Hitler, what about the line of propaganda and so on (80). Over heel wat van deze vragen wist de Duitse delegatie effektief niet zoveel te vertellen. Er waren zeer weinig of geen kontakten binnen in Duitsland en de eenheid onder de Duitse socialisten was ver te zoeken. Het resultaat van dit onderhoud was derhalve zeer gunstig voor de wantrouw a priori, die Gillies aan het adres van de Duitsers betoonde. Men heeft in de daaropvolgende maanden verder een aantal adviezen ingezameld, die in meerderheid de standpunten van Gillies konden schragen (81). Dit pakket adviezen is een hoogst merkwaardige bron. Het bevat alle elementen waarop de groep rond W. Loeb zich gesteund heeft en het toont zeer duidelijk hoe zwak de andere groepen in 1940-41 konden reageren. Het heeft weinig zin in dit kort bestek de karakteristieken van de andere Duitse groepen te geven. De *Sozialistische Arbeiter-Partei-Ortsgruppe Londen*, de *Freiheitsbund Deutscher Sozialisten - Londoner Arbeitskreis*, de *Neu Beginnen* groep, de *Internationale Sozialistische Kampfbund*, al deze tendensen waren embryonaal te Londen aanwezig. De meeste ervan waren het resultaat van afscheuringen in de dertiger jaren: een elkaar bekampend en elkaar ook zoekend midden van mensen, die al vele jaren lang als emigrant in deze intense stroomversnelling van het historisch gebeuren een houvast zochten. Zij bemoeilijkten in hoge mate het naar voor treden van een algemeen aanvaarde Duitse gesprekspartner in de eerste debatten over het lot van de Socialistische Internationale.

Het kwam er in dit artikel tenslotte alleen op aan de atmosfeer van deze debatten te schetsen omdat zij in hun complexiteit een indruk geven van de algemene situatie waarin de socialistische organizaties het denken en handelen over de naoorlogse tijd moesten aanpakken. Het was, op zijn zachtst uitgedrukt, een hachelijke situatie. Maar er was ook een opmerkelijke hardnekkigheid om in deze versnipperde energie een eenheidsbeeld te scheppen, waarvan het verhaal zonder twijfel een zeer wezenlijk en belangrijk element vormt in die boeiende verklaringstocht van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

---

(80) *ALP*, Int. Dept., corr. 40-45, L-O, f. 1.

(81) *ALP*, *German Social Democracy Memos*, 1940-41 (Er zijn teksten en kommentaren van W. Gillies, H.J. Laski, P.J. Noël-Baker, C. Huysmans, K. Geyer, Fr. Stampfer, W. Loeb. V. Schiff, H. Vogel, E. Ollenhauer, K. Herz).